

Een gedwongen plooi

Geschiedenis schrijven in het Verenigd Koninkrijk van Willem I

JO TOLLEBEEK

Bending and bowing. Writing history in the United Kingdom of the Netherlands

In 1826 king Willem I incited by Royal Decree all men of letters in the United Kingdom of the Netherlands to propose a new history of his realm and its components. Among the 44 competitors were famous men, like Groen van Prinsterer, Moke and De Reiffenberg. Some of them met the king's wishes for a historically rooted national unity, but the majority let concerns of history prevail. They disagreed nonetheless, over conflicts and discord found in the past, but also over the form a new national history should take. Some outlined traditional, rhetorical and didactical histories, others formulated Enlightened aims of usefulness, only a few proposed Romantic stories reviving the past in all its colours. Eventually, the competition had no winner. Unanimity existed only on the importance of archival documentation, making plans for the publication of historical sources, submitted by Thorbecke and Gachard, the most renowned in later times.

Een vaandeldrager van het negentiende-eeuwse historisme in Nederland, dat was Jacob van Lennep: een schrijver van historische romans, een liefhebber van het vaderlandse erfgoed, op een haar na hoogleraar in de geschiedenis.* Waarom dan nam hij in 1826 niet deel aan de wedstrijd die tot de aanduiding van een nieuwe officiële geschiedschrijver van het Rijk moest leiden? Misschien voelde de vierentwintigjarige Van Lennep zich nog te jong. Maar waarschijnlijker is dat hij zijn tijd en energie aan andere zaken wilde besteden. In 1826 verscheen zijn aan Willem Bilderdijk opgedragen poëziedebuut, *Academische idyllen*. De bundel bevat studentengesprekken die steeds opnieuw in twijfel eindigen. In 'De zware keuze', bijvoorbeeld, vraagt de dichter zich af aan welk vak van studie hij zich zal wijden. Juristen, literatoren, medici, wiskundigen en theologanten prijzen het eigen vak aan, om er vervolgens de ongemakken van aan te duiden. De dichter blijft vertwijfeld achter: 'Zoo spraken ze, een voor een: 't is me onbekend gebleeven / (En 't spijt mij wel) wiens raad de voorkeur werd gegeven'.

Hoe zou het in die andere wedstrijd zijn gelopen?

* Dank ben ik verschuldigd aan Michaël Amara, Marieke de Baerdemaeker, Timo van Havere en Karel Velle.

De prijsvraag van 1826

In de literatuur die omtrent 1980 verscheen, staat de historische prijsvraag van 1826 bekend als een ‘curieus dossier’. Sindsdien is er nauwelijks aandacht aan besteed. Wie dat wél deed, typeerde de prijsvraag als een illustratie van de ‘historiezucht’ die de negentiende-eeuwse Romantiek kenmerkte. Die interpretatie ligt niet voor de hand. Als prijsvraag sloot de zoektocht naar een nationale geschiedschrijver immers eerder aan bij een achttiende-eeuwse, internationaal verspreide Verlichtingstraditie van *concours* en *Preisfragen*, die veelal getuigden van een pragmatische omgang met het verleden. Zo rijst opnieuw de vraag: met welk doel werd de prijsvraag van 1826 ingesteld en welke reacties lokte ze uit?

De prijsvraag werd uitgeschreven bij Koninklijk Besluit van 23 december 1826, gepubliceerd in de *Nederlandsche Staats-Courant* van 4 januari 1827. In de considerans onderstreepte de vorst het belang van de geschiedschrijving: ‘aankweeking van vaderlandsliefde, bevordering van burger-deugd en instandhouding van het nationaal karakter’. De in artikel 2 van het Koninklijk Besluit geformuleerde prijsvraag was hiervan de consequentie:

Alle vaderlandsche geschied- en letterkundigen worden door Ons uitgenoodigd, om, vóór Paschen aanstaande, aan Ons in te zenden; 1°. Eene uitgewerkte schets, inhoudende een plan, naar hetwelk, volgens hunne meening, de Algemeene Nederlandsche Geschiedenis zoude behooren te worden bewerkt, op zoodanige wijze, dat dezelve alleen op de meest echte bescheiden gegrond en door dezelve geheel worden geregtvaardigd; 2°. Eene opgave der middelen, welke meest gepast worden geoordeeld, om zoodanig plan te verwezenlijken.

De winnaar van deze competitie, zo vervolgde artikel 3, zou tot ‘geschiedschrijver des Rijks’ worden benoemd. In artikel 4 werden ook meer specifieke historische prijsvragen in het vooruitzicht gesteld.

De prijsvraag werd in het Koninklijk Besluit bovendien in een ruimer historisch programma ingekaderd. In de considerans werd gewezen op het feit dat er nog veel onontgonnen bronnenmateriaal voor de Nederlandse geschiedenis bestond. Ook hieraan werden gevolgen verbonden. Artikel 1 beloofde de middelen om deze bronnen op te sporen, te onderzoeken en uit te geven. Artikel 5 gelastte de archieven van de provincies, steden en gemeenten, en corporaties in orde te brengen, te rangschikken en te inventariseren. Op die manier, zo besloot de koning, zou dit materiaal door de nieuwe geschiedschrijver kunnen worden gebruikt.

De ‘Algemeene Geschiedenis’ die Willem I op deze wijze hoopte te laten schrijven, moest een ‘Geschiedenis der Nederlanden, tot alle de gewesten van dit Rijk betrekkelijk’ zijn. Zij moest met andere woorden het verleden van het hele Verenigd Koninkrijk overzien, van Noord én Zuid, in één geïntegreerd geheel. Dat beantwoordde aan de opdracht die de koning in 1814

van de ‘Grootmachten’ had gekregen: hij moest de twee delen van zijn Rijk – de oude Republiek en de voormalige Oostenrijkse Nederlanden – tot een *union intime et complète* herscheppen. Gemakkelijk was dat niet. De vorst die in het Noorden voluit ‘vader Willem’ heette, had in het Zuiden te maken met ‘aangenomen’ en vaak ook ‘wederspannige kinderen’. Een actieve cultuurpolitiek was één van de instrumenten om het verhoopte amalgaam te bereiken. Meer dan op het terrein van de kunst en de musea gold dat op het vlak van de geschiedenis. Een *top down* geschiedenispolitiek zou de eenheid van het Rijk versterken door de historische verwantschap van de delen van dat Rijk te verduidelijken.

Dat was het geval in 1814. Twaalf jaar later, in 1826, was de historische rechtvaardiging van het Verenigd Koninkrijk nog urgenter. Het protest dat de onderwijs-, godsdienst- en taalpolitiek van de koning in het Zuiden sinds kort had losgemaakt, vooral – maar niet uitsluitend – bij de katholieken, had de eenheid immers opnieuw in gevaar gebracht. De prijsvraag voor een ‘Algemeene Nederlandsche Geschiedenis’ werd uitgeschreven op een moment dat het beleid en niet minder de bestuursstijl van Willem I de bewoners van het Zuiden van hem vervreemdden. De periode 1825-1831 is onlangs betiteld als ‘een koninklijk echec’.

De wordingsgeschiedenis van het Koninklijk Besluit van 23 december 1826 is complex. Het initiatief werd genomen door de Leuvense hoogleraar in de staatswetenschappen François Joseph Dumbeck. De Duitser stuurde de koning in mei 1825 een *Memorie* waarin hij allerlei maatregelen voorstelde die de studie van de geschiedenis van de Nederlanden konden bevorderen. De interesse van de koning was gewekt; Dumbeck werd beloond met een benoeming tot Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw. Maar de administratie had er minder fiducia in. Jacob van Ewijck, de administrateur voor het Onderwijs, de Kunsten en de Wetenschappen, bracht de Leuvense hoogleraar op een zijspoor en suggereerde in november 1826 in een rapport aan de koning dat een prijsvraag misschien een nuttig instrument kon zijn. Hij benadrukte tevens de noodzaak meer aandacht te besteden aan authentiek bronnenmateriaal.

Korte tijd later overleed Martinus Stuart, de remonstrantse predikant die al geruime tijd de titel van geschiedschrijver des Rijks voerde. Onmiddellijk boden zich bij de koning kandidaten aan om hem op te volgen. Stuarts overlijden was een opportuniteit voor wie als Gerrit van Lennep geen vast bestaan had weten op te bouwen, of als Nicolaas Godfried van Kampen onaangename bijbaantjes moest zoeken omdat zijn lectoraat in de Hoogduitse taal- en letterkunde te Leiden te weinig opbracht. Was een bestaan als ‘Rijkshistorieschrijver’ of *Historiographie du Royaume* niet veel aantrekkelijker?

Eén van de rekesten was afkomstig van Johannes Cornelis de Jonge, die in Den Haag substituut-archivaris was naast de oude Hendrik van Wijn,

sinds 1802 de eerste ‘archivarius van het Nederlandsch Rijksarchief’. Aangespoord door Van Ewijck, presenteerde De Jonge zich – eerst in een brief, daarna in een uitgebreide toelichting – als de ideale kandidaat. Wie immers kende beter dan hij de archieven die de nieuwe geschiedschrijver des Rijks zou moeten gebruiken? De suggestie dat de ambten van rijksarchivaris en rijks-geschiedschrijver best door één zelfde persoon zouden worden vervuld, was een dubbelzinnige: zij verwees naar een geschiedschrijving die berustte op openheid, maar ook naar een geschiedenis zonder indiscreties omdat haar auteur ‘de geheimen der Staatskunde’ zorgvuldig wist te bewaken. Maar De Jonge werd van vele kanten gesteund. Hij zou later nog worden aanbevolen door Stuarts uitgever Evert Maaskamp.

Intussen was in het Zuiden Louis-Prosper Gachard actief. De voortvarende genaturaliseerde Fransman, een echte *fonctionnaire*, was in juni 1826 benoemd tot *secrétaire-archiviste adjoint* aan het Brusselse Rijksarchief, onder rijksarchivaris Pierre l’Ortye. Kort na zijn benoeming leverde hij op vraag van Van Ewijck een rapport over de Brusselse archieven in, waarin hij de oprichting van een *Bureau historique* voorstelde: een plaats waar alle documenten betreffende het nationale verleden konden worden verzameld, vooral ten dienste van de overheid zelf. Ook hier baadde het archief nog in een sfeer van wantrouwen – en van valse identiteiten, zo zou eind 1827 blijken: tijdens een verblijf in de Parijse archieven ging Gachard onder een valse dekmantel op zoek naar uit de Nederlanden geroofd materiaal en, zo wilde het gerucht, bestudeerde hij voor de koning de politiek die Napoleon destijds ten aanzien van zijn katholieke onderdanen had gevoerd. Diezelfde koning had intussen genoeg inspiratie voor zijn prijsvraag opgedaan.

De mannen van de toekomst

De respons op de prijsvraag was groot: er kwamen 44 inzendingen binnen. Ze waren van ongelijke omvang. Sommigen formuleerden hun gedachten over de te schrijven ‘Algemeene Nederlandsche Geschiedenis’ bondig: een *Note pour l’histoire projetée des Pays-Bas* of een *Schets eener Nederlandsche Geschiedenis* van enkele bladzijden, niet meer. Anderen waren uitvoeriger: de inzending van De Jonge telde bijna 120 bladzijden, de *Proeve over de zamenstelling eener algemeene geschiedenis* die Guillaume Groen van Prinsterer – op dat moment secretaris van het Kabinet des Konings – voorlegde, bijna 180. De voorstellen waren alle of in het Nederlands of in het Frans geschreven, met twee uitzonderingen: initiatiefnemer Dumbeck en de Leuvense universiteitsbibliothecaris Karl Bernhardi hadden hun plan in het Duits gesteld. De genaturaliseerde Beierse Jood Heinrich Somerhausen had het Nederlands verkozen.

De beide delen van het koninkrijk van Willem I waren onder de kandidaten vertegenwoordigd. In de literatuur is sprake van een duidelijke meerderheid uit het Noorden: 27 van de 44 inzendingen, terwijl er slechts zeventien uit het Zuiden afkomstig zouden zijn geweest. Die cijfers zijn niet correct. Wie het archiefmateriaal over de prijsvraag in zowel Brussel als Den Haag doorneemt, komt tot de vaststelling dat de respons in Noord en Zuid even groot was. Hoe dan ook, het ging om een gemêleerd gezelschap. Er waren opvallende leeftijdsverschillen: sommigen hadden nog onder het Ancien Régime gediend, anderen behoorden tot de generatie van Jacob van Lennep. Ook op professioneel vlak bestond een grote variëteit: hoogleraren, archivariissen, uitgevers, leraren en onderwijzers traden in het strijdperk tegen juristen, ambtenaren en edellieden.

Bij de kandidaten zaten bekende – of later bekend geworden – namen. Voor het Noorden waren er Johan Rudolph Thorbecke, de al genoemde De Jonge en Groen, en de griffier van het Hoog Militair Gerechtshof Jacobus Scheltema, voor het Zuiden Gachard, de polygraaf en hoogleraar in de wijsbegeerte aan de Leuvense rijksuniversiteit Frédéric baron de Reiffenberg en de Brugse retoricaleraar Henri Moke. Maar er waren ook heel wat mindere goden. Uit het Zuiden kwamen inzendingen van onder meer de directeur van het pensioonaat van Visé, de geschiedschrijver van het Land van Waas, een anoniem lid van de Koninklijke Maatschappij voor Taal en Letterkunde te Brugge, een zekere *sieur* Ard'huin en J.B. Monnié, van wie niets anders bekend was dan dat hij in Leuven woonde, 'Naamsche Straat, op den hoek, naast het Wit Schaaap'. Uit het Noorden dienden zich onder meer de secretaris van de Commissie voor het Noord-Hollands Kanaal en – van op zijn Gelders buiten – een *gentleman scholar* aan, naast ene Pieter Simons, een Amsterdams advocaat, die zijn naam zorgvuldig verborgen had in een verzegeld briefje met een opschrift van Herodotus. Maar er waren ook enkele opvallende afwezigen: de Luikse hoogleraar Leopold August Warnkoenig bijvoorbeeld, of zijn Gentse collega Johannes Matthias Schrant. En waar was Louis Dieudonné Joseph Dewez gebleven, de bestendig secretaris van de heropgerichte Brusselse Académie, die grote faam genoot door de *Histoire générale de la Belgique* die hij in 1805-1807 had gepubliceerd?

Al sinds Paul Fredericq en Herman Theodoor Colenbrander omstreeks 1900 over de prijsvraag schreven, is de aandacht vooral uitgegaan naar die kandidaten die in hun antwoord de nadruk legden op de noodzakelijke zorg en uitgave van het bronnenmateriaal, eerder dan op de wijze waarop een nieuwe geschiedschrijver des Rijks een algemeen-Nederlandse geschiedenis zou moeten opvatten. Daardoor kreeg de historiografie over '1826' vaak een finalistisch karakter. Zij die het belang van de zorg en uitgave van het bronnenmateriaal hadden centraal gesteld, bleken immers de mannen van de toekomst te zijn.

Plan
adressé

à S. M. le Roi des Pays-bas.

*et indiquant une manière certaine de parvenir
à écrire une bonne histoire générale de ce Royaume.*

Par son très respectueux sujet.

Ard'huin

*une Vaseley, 1782, n.° 126.
Bruxelles.*

De titel van de inzending van sieur Ard'huin, Plan adressé à S.M. le Roi des Pays-bas, et indiquant une manière certaine de parvenir à écrire une bonne histoire générale de ce Royaume weerspiegelde de opbouw van vele inzendingen: een visie op de aard en structuur van de voorziene geschiedenis van het Verenigd Koninkrijk werd gevolgd door een aanduiding van de middelen die nodig waren om dit plan te realiseren. Algemeen Rijksarchief Brussel.

Euh 2 Juli 1827 nr 16

sur
L'Histoire nationale

Arrêté Royal

du

23 Décembre 1826.

In Sur l'histoire nationale toonde Charles-Joseph Lecocq zich onder de inzenders de sterkste voorstander van een algemeen-Nederlandse geschiedenis: 'Belg vóór alles, Nederlander in de hele kracht van deze uitdrukking!'. Algemeen Rijksarchief Brussel.

Voor het Zuiden trad daarmee opnieuw Gachard op de voorgrond. Die verschoof in zijn antwoord de focus al snel van de artikelen 2, 3 en 4 van het Koninklijk Besluit naar de artikelen 1 en 5. Het ging hem inderdaad primair om de editie van de 'historische monumenten' van het land, archieven vooral, eerder dan kronieken. Een plan voor een geschiedenis van het nieuwe koninkrijk had hij niet. De toekomstige geschiedschrijver des Rijks werd gedegradeerd tot coördinator van de twee commissies die Gachard wilde oprichten, in de buurt van de twee grote (en gelijkwaardige) archiefdepots van het land, bij het Brusselse Justitiepaleis en het Haagse Binnenhof. De leden van deze commissies zouden – de ene voor het Zuiden, de andere voor het Noorden – samen het historisch bronnenmateriaal opsporen en bestuderen. Het was duidelijk: voor Gachard was de geschiedschrijver des Rijks een relict van het verleden, het echte werk zou in de *commissions historiques* gebeuren.

Daardoor kon Gachard in de latere literatuur als de motor van een lange Belgische geschiedenis verschijnen, '1826' als een cruciale etappe daarvan. Het was een geschiedenis die terugging tot de achttiende eeuw, maar die vooral een duidelijke toekomst had. In 1827 richtte Pieter van Gobbelschroy, de minister van Binnenlandse Zaken, een commissie *Rerum Belgarum Scriptores* op, die verantwoordelijk werd voor de uitgave van de kronieken van het zuidelijke deel van het Rijk. Niet Gachard was er de werkelijke inspirator van, maar De Reiffenberg, die de volgende jaren samen met Dewez in de Académie nog enkele andere pogingen deed om het land zijn versie van de ook in 1826 gestarte *Monumenta Germaniae Historica* te geven. Van een geschiedschrijver des Rijks moest de baron intussen niets meer weten; in een aan de – nu Belgische – minister van Binnenlandse Zaken gericht *Mémoire* uit 1833 viel hij uit tegen het *écrire l'histoire par brevet*. Eén jaar later werd de Commission royale d'Histoire opgericht, die het vlaggenschip van de Belgische bronnenkritiek zou worden. Was haar penningmeester en vanaf 1850 ook secretaris Gachard er in 1826 niet de *auctor intellectualis* van geweest?

Naast Gachard verscheen een tweede figuur op de voorgrond: Thorbecke, die in 1825 tot hoogleraar in de staatswetenschappen in Gent was benoemd. Ook hij benadrukte in zijn *Ontwerp tot eene nieuwe bewerking der Landsgeschiedenis* dat het opsporen en kritisch uitgeven van de bronnen voorop moest staan; zij waren immers de 'steunsels der historische letterkunde'. Thorbecke zette nog een stap verder. Het was, zo schreef de terughoudende liberaal, niet de taak van de overheid de geschiedschrijving zelf – op een kunstmatige manier – te bevorderen. Het uitgeven van bronnen daarentegen kon wél het voorwerp van staatszorg zijn. Het *Ontwerp* werd op dit punt dan ook concreet: er moest in Den Haag een centrale commissie komen, met een 'tak' in Brussel, die het hele bronnenwerk zou coördineren, onder meer door de uitgave van een tijdschrift.

De toekomst liet in Nederland langer op zich wachten dan in België. Anders dan in het Zuiden kwam er in het Noorden in 1827 geen bronnencommissie. Nog in 1860 wees Reinier Cornelis Bakhuizen van den Brink een voorstel af om een dergelijke commissie naar Belgisch voorbeeld op te richten, ironisch genoeg met een uitbreiding van de liberale terughoudendheid: geen staatssteun bij het uitgeven van bronnen aangezien hij meende 'als algemeenen regel het *laisser faire* gerustelijk te kunnen aanprijzen'. Pas in 1902 werd de Commissie (van Advies) voor 's Rijks Geschiedkundige Publicatiën opgericht. Secretaris Colenbrander promoveerde Thorbecke dadelijk tot vader van de commissie. Fredericq vulde aan: in 1826 was de jonge Gentse hoogleraar de enige geweest die 'klaar gezien had in de zaak met den scherpen blik van den waren geleerde, van den man die zijnen tijd vooruit is'.

De geschiedschrijver des Rijks

Voor de meeste inzenders primeerde echter niet de bronnenzorg, wél het voorziene werk van de geschiedschrijver des Rijks. Zij kenden veel prestige toe aan de functie en verwachtten van de *Historiographe* dat hij – aan een zij werd vanzelfsprekend nooit gedacht – het heilige vuur van de vaderlandse geschiedenis brandend zou houden en de deugden van de voorouders zou weten te eren. Zijn werk, zo werd verhoopt, zou tot in de 'kleyne scholen' doordringen.

De functie van geschiedschrijver des Rijks kende een lange traditie in Europa. In de Nederlanden hadden de Bourgondische hertogen een *historiographe de Monseigneur le Duc* aangesteld, van wie Georges Chastellain de bekendste was. In de Spaanse en Oostenrijkse Nederlanden waren de *historiographes en titre* elkaar in de zeventiende en achttiende eeuw opgevolgd, van Justus Lipsius onder de aartshertogen tot *abbé* Paquot onder keizerin Maria Theresia. In de Republiek hadden de grote steden geschiedschrijvers bezoldigd; Jan Wagenaar, bijvoorbeeld, was in 1758 in Amsterdam aangesteld tot 'Historieschrijver der Stadt'. Dat de functie in de negentiende eeuw een anachronisme zou zijn geworden, kwam bij de meeste kandidaten van het *concours* van Willem I dan ook niet op.

Uit de inzendingen bleek nochtans dat er wel wat viel te vrezen. Sommigen reduceerden in hun voorstel de geschiedschrijving tot een vorm van retorica. C.J.B. Wouters de Terweerden, een functionaris van de Algemene Rekenkamer die zich presenteerde als het hoofd van een oude en adellijke familie, overliep in zijn *Discours au Roi sur le plan et les moiens d'écrire l'Histoire Générale des Païjs-Bas* de geschiedenis in een hoogdravende stijl. Ard'huin beval de toekomstige geschiedschrijver des Rijks aan vooral oog te hebben voor de *belles actions* uit het verleden en zijn verhaal met *ha-*

rangues te verfraaien. Maar een algemene trend was dit niet. Vele inzenders pleitten er integendeel voor de nieuwe vaderlandse geschiedenis in een krachtige, sobere stijl te schrijven: een ‘middelbare stijl’, aldus de Antwerpse leraar N. Metdepenningen, of ‘een eenvoudige, doch tevens mannelijke stijl’, aldus De Jonge.

Anderen maakten van de geschiedschrijving in hun voorstel dorre didactiek, met daaraan verbonden een obsessie voor periodisering. N. Dally, de directeur van het pensioonaat van Visé, systematiseerde zijn *esquisse* van de vaderlandse geschiedenis met behulp van *divisions générales* en *divisions particulières, époques* en *chapitres*. In een bijgevoegde *tableau analytique* ordende hij de gebeurtenissen verder in een stijgend aantal kolommen. Een Noord-Nederlandse inzender verdeelde op zijn beurt de nationale geschiedenis in tijdkringen, tijdvakken en tijdperken. Hier ging het er niet om de geschiedenis op elegante of waardige wijze te verhalen; de geschiedschrijver des Rijks was er veeleer een schoolmeester wiens kennis voor eens en altijd leek vast te staan.

Maar met name in het Noorden achtten de kandidaten een traditionele invulling van de in het Koninklijk Besluit in het vooruitzicht gestelde functie onwenselijk. Integendeel zelfs, uit vele inzendingen sprak het verlangen ‘modern’ te zijn. Expliciet werd aangegeven dat de nieuwe geschiedschrijver des Rijks verder moest gaan dan Stuart. Die had bij zijn aanstelling – eerst in 1810 door Lodewijk Napoleon, daarna in 1815 door Willem I – een dubbele opdracht gekregen. Hij moest Wagenaars *Vaderlandsche Historie* (1749-1759) voortzetten en, als rijksannalist, de *Jaarboeken van het koninkrijk der Nederlanden* redigeren.

Nu werden hogere ambities geformuleerd. De Jonge, Scheltema, de Utrechtse hoogleraar in de godgeleerdheid Herman Johan Royaards, de Leidse bibliothecaris Gerbrand Bruining en in het Zuiden de atheneumleraar D. Morisson benadrukten in hun inzending dat de geschiedschrijver des Rijks meer zou moeten doen dan wat Wagenaar en Stuart hadden getoond. Hij zou zich niet mogen ‘bepalen by het vermelden van namen en datums’ of enkel ‘blotelyk verhalen wat er gebeurd is’. De historicus kon inderdaad niet voorbijgaan aan de ‘daadzaken’ van het verleden, maar hij moest ook in staat zijn een ‘hooger standpunt’ in te nemen: de samenhang tussen de feiten verduidelijken, oorzaken en gevolgen tonen, het belangrijke van het onbelangrijke scheiden, de vooruitgang in de beschaving aanwijzen, een geschiedenis niet van vorsten, maar van het volk schrijven. Zo zou waarlijk ‘wijsgerige geschiedschrijving’ ontstaan – een term waarmee in de latere literatuur paradoxaal genoeg ook werk van Stuart werd getypeerd. Was dat ook niet de geschiedschrijving die paste bij ‘de Wijsgeerige Monarch, welke thans over de Nederlanden den scepter voert’, zoals Petrus van Genabeth schreef? Zeker, de propagandisten van de wijsgerige geschiedschrijving kenden de kritiek die op haar werd uitgeoefend: de fei-

ten werden er vaak ‘gewrongen’ in al te algemene redeneringen, die vaak ontsproten uit een al te opgewonden geest – een Franse geest. Maar er waren ook andere voorbeelden. Bij de Noord-Nederlandse wijsgerige historici gold de achttiende-eeuwse Schotse predikant William Robertson als het model bij uitstek.

Van de wijsgerige geschiedschrijving werd ook meer verwacht dan kennis van het verleden alleen. De historicus, zo luidde het, mocht geen kamergeleerde zijn: ‘een bloot spectator of bespiegelaar, die de gebeurtenissen en loop der zaken, als ’t ware, in eene chambre obscure opvangt & aanschouwt’. Daarom werd de wijsgerige geschiedschrijving ook vaak aangeduid als ‘pragmatische geschiedschrijving’: het werk van de historicus – *a fortiori* van de geschiedschrijver des Rijks – moest nuttig zijn. Het moest leren hoe de staatsinstellingen werken, hoe in de maatschappij niets op zich staat, hoe de mens stap voor stap vooruit gaat. Dat ging verder dan de klassieke, sleets geworden formules over het belang van de geschiedenis (genre *Historia magistra vitae*), die nog steeds in het Zuiden werden herhaald.

Met hun pleidooi voor een wijsgerige geschiedschrijving presenteerden kandidaat-rijksgeschiedschrijvers zich als vernieuwers. Toch volgden zij daarbij de mode van gisteren: de wijsgerige geschiedschrijving wortelde immers in de achttiende-eeuwse Verlichting. Intussen was er een nieuwe mode ontstaan: de romantische geschiedschrijving, die precies in de jaren 1820 in Frankrijk haar hoogtij kende. Ze was, zo bleek, in de krans van 1826 minder populair dan de wijsgerige geschiedschrijving. Maar afwezig was ze niet. Sommigen vroegen zich immers af of de filosofische geschiedenis niet te veel iets van ‘de gehoorzalen der Hoogescholen’ was. Zo verscheen naast Robertson de Zwitserse romanticus Johannes von Müller: die vermeldde, aldus de *gentleman scholar* Hugo Beyerman, meer dan ‘daadzaken’, maar deed dat ook in een aantrekkelijke stijl.

Twee inzendingen kleurden min of meer uitgesproken romantisch. De eerste was van de hand van Jan Frederik Röell, de eerder genoemde secretaris van de Commissie voor het Noord-Hollands Kanaal. Diens *Ontwerp tot eene Algemeene Geschiedenis der Nederlanden* droeg een motto van Prosper de Barante, wiens *Histoire des Ducs de Bourgogne* pas in 1824 was beginnen te verschijnen. Röell toonde zich een goede leerling van ‘den Walter Scott der geschiedenis’: hij onderstreepte het belang van de verbeelding voor de geschiedschrijving, achtte de levendige voorstelling van het verleden haar doel en het gebruik van de *couleur locale* één van haar instrumenten. Even opvallend was zijn voorstel de vaderlandse geschiedenis te verbeelden in een collectie platen en misschien zelfs in een museum.

Groen was in zijn *Proeve* wat voorzichtiger. Hij hield niet van de verkleedpartij van de geschiedenis die de historische roman in zijn ogen was. Maar ook hij had het over de ‘kleur der gebeurtenissen’, over pittoreske details en over het gebruik van aan het verleden eigen woorden en termen. Zij

alle konden, schreef hij, de lezer helpen zich voor althans enige ogenblikken los te rukken van het heden en zich in het verleden te wanen. Dat was de Romantiek ten voeten uit, in het Kabinet des Konings.

Noord en Zuid

Welke geschiedschrijving de inzenders ook verkozen – retorisch, didactisch, pragmatisch of romantisch – één zaak was duidelijk: iedereen stond voor het vaderland. Maar hoe dat patriotisme invullen? Voor Willem I was ook dit duidelijk: het ging hem om de integratie van Noord en Zuid, en daarom verwachtte hij een geschiedenis van Noord en Zuid, een algemeen-Nederlandse geschiedenis, nadat Wagenaar slechts een geschiedenis van de (Hollandse) Republiek, Dewez enkel een geschiedenis van de Zuidelijke Nederlanden had geleverd.

Bij de inzenders werd lippendienst aan dit algemeen-Nederlandse verlangen bewezen. Waren Noord en Zuid ten slotte, zo schreef Van Kampen, niet ‘lang gescheidene broeders in hetzelfde huisgezin’ geweest? Dat kon ook gepaard gaan met vleierij ten aanzien van de koning. De volle retoriek van Fredericus Christianus de Greuve was er het meest sprekende voorbeeld van: de vorst ‘perste dankbaarheid af’, zo luidde het, voor dit project van een ‘Algemeene Nederlandsche Geschiedenis’ – ‘Het woord alleen is op zich zelf reeds zoo betooverend’. Het was veelbetekenend dat juist De Greuve zo ver ging in deze vleierij. De katholieke geestelijke was in 1825 vanuit het Noorden door Willem I tot hoogleraar aan het nieuwe Collegium Philosophicum te Leuven benoemd. De oprichting van dat instituut, dat de door de koning gesloten kleinseminaries moest vervangen, had de verontwaardiging van de katholieken in het Zuiden gewekt. *Hun* historici, als de Gentse kanunnik Joseph-Jean de Smet, auteur van een in 1821 verschenen *Histoire de Belgique*, lieten de prijsvraag links liggen.

Lippendienst en vleierij dus, maar het geloof in een algemeen-Nederlands project was gering. De scherpste afwijzing viel te lezen in de *Bijdragen tot de bewerking van de geschiedenis der Nederlanden* van Royaards. De Utrechtse hoogleraar schreef er goed te begrijpen dat een algemeen-Nederlandse geschiedenis politiek opportuun was, maar hij aarzelde niet dadelijk te benadrukken dat een dergelijk geschiedbeeld niet overeenkwam met de historische realiteit. Noord en Zuid waren in de ‘werkelijke wereld’ gescheiden geweest. Dat moest ook in de geschiedschrijving zo blijven. Wie hen toch verenigde, zou slechts een ‘misgewas’, een ‘wanschepsel’ creëren.

Royaards had ook meer specifieke argumenten voor zijn afwijzing van het algemeen-Nederlandse project. Eén geschiedenis van Noord en Zuid, zo klonk het, zou in de eerste plaats tekort doen aan wat de kern – ‘het ligchaam’ – van de Nederlandse geschiedenis was: de Republiek. Dat moment

waarop ‘de Nederlander zich in zijne gansche kracht vertoont’, met al die luister, in een groter geheel laten opgaan, zou een miskenning van zijn belang zijn en een ontering van de voorvaderen inhouden. Maar ook het Zuiden had, zo luidde het vervolgens, niets te winnen bij een geïntegreerde benadering. In een dergelijk historisch tafereel zou de Republiek immers voortdurend op de voorgrond staan, terwijl het Zuiden er ‘slechts den achtergrond zou vullen, geen licht, maar alleen de schaduw zou opvangen’. Dat kon de Zuidelijke Nederlander toch niet aangenaam zijn? Royaards’ conclusie was snel getrokken: de geschiedschrijver des Rijks die de geschiedenis van Noord en Zuid in één verhaal vertelde, ‘wong haar in eene leest, waarin zij niet voegde’.

Ook anderen toonden hun scepsis ten aanzien van het in het Koninklijk Besluit uitgetekende project. In het Noorden constateerde bijvoorbeeld ook Scheltema dat de verschillen tussen Noord en Zuid in de periode 1581-1814 zo groot waren geweest dat ze tot afzonderlijke geschiedenissen noopten. De geschiedschrijver des Rijks, zo besloot hij daaruit, zou zich daarom voor de periode na 1581 best beperken tot de geschiedenis van het Noorden. Voor de geschiedenis van het Zuiden zou wel ‘een Geleerde aldaar gevestigd’ – Scheltema nam nog net niet het woord ‘inboorling’ in de mond – worden gevonden. Bij wie minder ver ging, toonde de scepsis zich in een beperkte interesse voor de geschiedenis van het Zuiden. De jurist J. Konijnenburg liet zijn geschiedenis pas in de zestiende eeuw beginnen.

Ook in het Zuiden bleek het enthousiasme voor het algemeen-Nederlandse project van Willem I gering. Ard’huin liet zich in zijn inzending een veelzeggende vergelijking ontvallen: de ‘Belgen’ en de ‘Bataven’ waren als de Grieken en de Trojanen. Dat was niet de stijl van Gachard. Maar zijn standpunt was duidelijk: de archivaris besloot zonder veel omhaal van woorden dat de geschiedenissen van Noord en Zuid zodanig van elkaar verschilden dat het realistischer was niet één, maar twee *commissions historiques* voor de bronnenzorg op te richten. Dat was overigens ook de stemming in de Brusselse Académie, waar keer op keer werd vastgesteld dat de ingestuurde verhandelingen een lacune vertoonden voor het Noorden. De Académie, zo werd daaruit geconcludeerd, kon zich in de toekomst dan maar beter uitdrukkelijk tot de Oostenrijkse Nederlanden (*nos provinces*) beperken. De eigentijdse politieke realiteit was één zaak, het historisch instinct een andere.

Het algemeen-Nederlandse standpunt van de koning vond onder de kandidaat-rijksgeschiedschrijvers dus maar weinig verdedigers, al waren die er wél. Er was Moke, die in zijn inzending een duidelijk ‘unitair’ – Noord en Zuid samen – geschiedbeeld huldigde. Na ‘1826’ zou hij zich nog ten volle inzetten voor het regime, tegen de zuidelijke oppositie, niet alleen door het schrijven van historische geuzenromans, maar ook door zijn werk voor de krant *Le National* en als informant van minister van Justitie Cornelis van

Maanen. Op het einde van de jaren 1820 zou hij nog aan een *Histoire des Pays-Bas* beginnen.

De felste voorstander van een algemeen-Nederlandse geschiedenis was de Doornikse politicus en publicist Charles-Joseph Lecocq. Ook hij besefte natuurlijk dat de geschiedenis van Noord en Zuid vaak de geschiedenis van Noord *versus* Zuid was geweest. Maar nu, zo luidde het in zijn *Sur l'histoire nationale*, heerste een nieuwe orde. De oude 'Batavo-Belgische natie', verscheurd in de zestiende eeuw, had zich onder de dynastie van Oranje hersteld. Daarmee was een einde gekomen aan de eeuwenlange vervreemding tussen de twee volkeren, in de geëxalteerde taal van Lecocq: *nous sommes redevenus Nous*, 'wij zijn Wij herworden'. Dat vereiste een nieuwe geschiedschrijving, waarin niet enkel de eenheid van Noord en Zuid zou worden benadrukt, maar ook het onrecht dat met name Franse historici de natie vaak hadden aangedaan, zou worden hersteld. De in Doornik geboetseerde geschiedschrijver des Rijks was een wraakengel.

Eigen historiografische besognes

Veeleer dan met de integratie van Noord en Zuid in één geschiedverhaal bezig te zijn, bleken de inzenders uit beide rijkdelen gepreoccupeerd met eigen historiografische problemen, die teruggingen op een bestaande traditie en ook later een rol in de historische discussie zouden blijven spelen. Het eerste probleem voor de kandidaten uit het Zuiden was het schijnbare gebrek aan continuïteit in de vaderlandse geschiedenis. Die leek niet meer dan een opeenvolging van steeds wisselende regimes en vreemde overheersingen te zijn geweest.

Tot degenen die het probleem erkenden, behoorden A. Jacopssen, vermoedelijk een onderwijzer uit Gent, en Morisson. De geschiedenis van de zuidelijke provincies was eeuwenlang strijd, onderwerping en ongeluk geweest, zo schreven zij, onder steeds andere meesters. Maar beiden benadrukten ook dat er in die veranderlijke geschiedenis evenzeer een vaste lijn had gezeten: een constant verzet, een blijvende gehechtheid aan de oude vrijheden en daardoor het behoud van het nationale karakter. Het was een dubbelheid die ook terugkeerde bij Lecocq, wiens focus op de eenheid van Noord en Zuid hem inderdaad niet het zicht ontnam op de specifieke historiografische problemen van het Zuiden: aan de ene kant waren er de 'vreemde hordes' geweest, maar aan de andere kant – misschien minder zichtbaar – was er de fond van het oorspronkelijke volkskarakter met zijn hang naar vrijheid geweest. Die (vermeende) grondstroom had de natie – ondanks alles – een continue en autonome geschiedenis gegeven.

De inzenders uit het Zuiden wezen nog op een tweede probleem: de heterogeniteit van 'hun' geschiedenis. De Zuidelijke Nederlanden waren im-

mers lang een lappendeken van heel verschillende landsheerlijkheden geweest, ook na de unificatie door de Bourgondiërs en de Habsburgers. Hoe de geschiedenis van een dergelijke *pêle-mêle* schrijven? Geconfronteerd met deze vraag, lieten Jacopssen en Morisson beiden het woord *embarras* vallen. Misschien herinnerden zij zich hoe Dewez nog niet zo lang geleden – in 1816 – zijn *Histoire générale de la Belgique* had aangevuld met een *Histoire particulière des provinces belgiques*, waarin de verschillende landsheerlijkheden na elkaar de revue passeerden. Een dergelijke juxtapositie kon niemand bevredigen. Maar wat te doen? Hoe kon de geschiedschrijver verhinderen dat de lezer, vermoeid door zoveel onverbonden verhalen, zijn boek uit de hand zou laten vallen? Jacopssen schreef dat de historicus beter niet te diep inging op verwarrende periodes, Morisson adviseerde het accent te leggen op wat de landsheerlijkheden met elkaar in verband had gebracht.

Maar het probleem leek onoplosbaar, het bracht iedereen in verlegenheid. Toen De Reiffenberg in 1827 – kort na de prijsvraag – een uitgebreide *Résumé de l'histoire des Pays-Bas* publiceerde, had hij het over *une espèce de dédale*: een labyrint. Bovendien was er nog de kwestie 'Luik'. Het prinsbisdom was pas in de Franse Tijd bij de Zuidelijke Nederlanden gevoegd. Dewez had daarom in 1822 nog eens een aparte *Histoire du Pays de Liège* laten verschijnen. Maar dat kon toch niet de oplossing zijn ...

Ook de inzenders uit het Noorden hadden hun eigen historiografische behoeften. Voorop daarbij stond de kwestie van de partijschappen. Was de geschiedenis van de Republiek immers niet altijd ook een geschiedenis van geschillen geweest – loevesteiners tegen orangisten, remonstranten tegen contraremonstranten, patriotten tegen stadhoudersgezinden – en was het verleden daardoor ook niet altijd op partijdige wijze beschreven? Aan die toestand moest een einde worden gemaakt. In hun verlangen naar conciliantie benadrukten verscheidene kandidaten de breuk met het verleden: de romanticus Röell schreef dat door de oprichting van het koninkrijk alle partijschappen waren 'uitgedoofd', een anonieme inzender oordeelde dat de tijd van de verdeeldheid 'gesloten' was, Scheltema prees zich gelukkig dat de oude acteurs van het toneel waren verdwenen. Maar een zekere 'A.' nam liever voorzorgen: hij raadde de koning aan een geschiedschrijver des Rijks van jonge leeftijd te benoemen, iemand die nooit betrokken was geweest bij de oude partijschappen.

De nieuwe orde maakte het mogelijk de geschiedenis van de Republiek op onpartijdige wijze te beschrijven. Maar ook het omgekeerde, zo viel in de inzendingen te lezen, was waar: de studie van de geschiedenis van de Republiek leerde hoe gevaarlijk het was te twisten. Scheltema varieerde aan het slot van zijn *Verhandeling* de oude zinspreuk: 'dat door eendragt de kleine Staten rijzen, en dat de grootste door tweedragt te gronde gaan'. Hij was niet de enige. Ook jonkheer Wicher van Swinderen riep de verdeeldheden, onlusten en burgeroorlogen van de Republiek in herinnering, om uit dat 'treurig tafereel' te besluiten dat eendracht macht maakte.

Kleine generaals

Maar behalve met steeds terugkerende historiografische problemen werden de inzenders nog geconfronteerd met een andere uitdaging. Immers, ook wie zich focuste op het werk van de geschiedschrijver des Rijks en niet op bronnedities – zoals Gachard en Thorbecke deden – moest rekening houden met de eisen van het Koninklijk Besluit: de nieuwe geschiedenis moest gebaseerd zijn op ‘de meest echte bescheiden’. Bij de inzenders bestond consensus over het belang van nauwkeurig bronnenonderzoek. Het kritisch gebruik van authentiek, vaak nog onuitgegeven materiaal, zo oordeelden zij, maakte een onpartijdig verhaal mogelijk. Deze onpartijdigheid behoorde natuurlijk tot de klassieke deugdenleer van de historicus. Maar zij was ook een wens van de koning. In de afwikkeling van de prijsvraag zou deze expliciet verklaren dat het gebruik van onbekend bronnenmateriaal tot waarheid en zekerheid zou leiden en dus elke twist over het verleden zou uitsluiten. De prijsvraag leek soms minder bedoeld om het vuur van de patriottische liefde voor het nieuwe koninkrijk aan te wakkeren dan om de lont uit het kruitvat van oude ruzies te halen.

Hoe echter zo’n geschiedenis op basis van ‘de meest echte bescheiden’ realiseren? De onderneming, zo wist iedereen, was immens. Het opsporen van de bronnen (*alle bronnen*), ze inventariseren, ordenen en lezen: dat kon niet het werk van één man zijn. Daarvoor was ‘een gezelschap van geleerden’ nodig, in de woorden van een inzender die slechts met ‘R.’ tekende. Dat besef leidde ertoe dat er in de inzendingen veel aandacht uitging naar de middelen waarmee de plannen voor een ‘Algemeene Geschiedenis’ zouden kunnen worden verwezenlijkt, precies zoals in het Koninklijk Besluit was opgedragen.

Wanneer het om de middelen ging, toonden de rijksgeschiedschrijvers *in spe* zich kleine generaals: zij overschouwden het terrein, namen strategische beslissingen, ordenden hun manschappen, schoven met troepen. Zo volgden de voorstellen elkaar op. De geschiedschrijver des Rijks zou het werk niet alleen aankunnen? De ene suggereerde daarom meerdere *Historiographes* te benoemen, de andere naast de geschiedschrijver des Rijks ook een ‘jaarboekschrijver’, een ‘archivarius des Rijks’ en een ‘letterkundig geschiedschrijver van Nederland’ aan te stellen. De Dordtse jurist Adriaan van der Werff wilde een ‘koninklyk kollegie’, ‘R.’ een ‘Koninklyke Akademie voor de Geschiedenis der Nederlanden’, waarvan de president dan de titel van ‘Rijkshistorieschrijver’ zou voeren. Maar een ander drong er juist op aan de functie niet op te splitsen: de eenheid van het verhaal zou eronder lijden. Medewerkers dan, secondanten? Somerhausen adviseerde één *Adjunct-Historiografe*, Wouters de Terweerden twee paleografen, De Jonge zes assistenten, van wie er liefst drie uit het Noorden en drie uit het Zuiden zouden komen.

Daarnaast kregen allerlei commissies een althans papieren bestaan. Er waren de bronnencommissies, zoals die ook door Gachard en Thorbecke werden voorgesteld. In de ene inzending werd gesproken over een commissie die de uit te geven bronnen moest selecteren, in de andere over provinciale commissies die de inventarissen moesten nakijken. Maar er werden ook andere dan bronnencommissies uitgetekend. De Antwerpenaar J.H. van Setter dacht aan provinciale commissies die voorstudies zouden maken en deze bij een ‘Hoofd-Commissie’ zouden inleveren. Morisson had een commissie van deskundigen voor ogen die de geschiedschrijver des Rijks zou bijstaan bij het doorgronden van de complexiteit van de voorbije samenlevingen: een filosoof, een jurist, een ‘publicist’, een geograaf, een administrator – maar wie, zo werd er laconiek aan toegevoegd, zou hem helpen de passies van het menselijke hart te begrijpen? Tegelijk stelde Morisson een tweede commissie voor, met weer andere deskundigen (een generaal, een minister, ...), die voorlopige teksten van de geschiedschrijver zouden lezen, waarna die ook nog eens door de universiteitsprofessoren en atheneumleraren – *la partie la plus éclairée de la nation* – zouden worden doorgenomen.

Het gebouw werd steeds groter. De bescheiden titel van de inzending van Bernhardi – *Einige Gedanken über die Bildung einer geschichtsforschenden Anstalt für das Königreich der Niederlande* – contrasteerde met het ambitieuze van de plannen die erin werden ontvouwd. De Duitser zag een *Landesbibliothek der vaterländischen Geschichte* verrijzen, waaraan ook een naturaliënkabinet en een modellenverzameling zouden worden verbonden. De geschiedschrijver des Rijks verscheen in al deze constructies als een regisseur, die ten volle gebruik maakte van wat hem uit commissies en bibliotheken werd aangereikt.

Wat deze ‘infrastructuurwerken’ doortrok, zo werd duidelijk, was het verlangen de chaotische wereld van de bronnen te disciplineren. De getrapte structuur die André-Louis Vandenbogaerde, de eerder genoemde historicus van het Land van Waas, presenteerde, wees in die richting: de door hem voorziene commissies op arrondissementeel, kantonaal en stedelijk niveau die de provinciale commissies in samenspraak met de provinciegouverneur zouden kunnen oprichten, waren als het ware de jachthonden op het terrein. Nog duidelijker was de wens van Morisson alle documenten met betrekking tot de vaderlandse geschiedenis zonder uitzondering in één depot – in Brussel – samen te brengen, zodat niets aan de aandacht en de controle van de rijksgeschiedschrijver zou kunnen ontsnappen. Het was een utopie die de Franse revolutionairen en Napoleon nog niet zo heel lang geleden in de praktijk hadden trachten te brengen toen zij in Parijs ‘een magnifiek asiel’ voor alle archieven van de door hen gedomineerde gebieden hadden opgericht. De echo ervan weerklonk ook in de voorstellen van Gachard en Thorbecke. Een sterke centralisatie, het samenbrengen van zo niet alle documenten, dan toch alle inventarissen op één locatie, de haast politionele

missies in de provincies, de hulp daarbij van de ‘administratieve autoriteiten’: het was de weerklink van een grootse droom.

Maar ook aan het kleinste werd gedacht. De woonplaats van de geschiedschrijver des Rijks, zijn recht om officiële stukken portvrij te ontvangen, de plaats die hij in de Tweede Kamer kon innemen wanneer hij de beraadslagingen wilde volgen (‘van waar hij alles duidelyk hooren kan’), de precieze weddes van de medewerkers: wat anders kan dit betekenen dan dat de inzenders zichzelf al aan het werk zagen? De droom van het Ene Archief moest soms wijken voor de concreetheid van de dagelijkse arbeid. Jacopsen gaf alvast typografische adviezen voor het werk van de rijksgeschiedschrijver. Het cursief voor plaatsnamen, het kleinkapitaal voor eigennamen, de aanduidingen in de marges, de voet- en de eindnoten: niets werd aan het toeval overgelaten.

Intussen werd er ook op een ander niveau gewerkt. Want terwijl de kandidaten voor het hoge ambt van de geschiedschrijver des Rijks hun constructies opzetten, liep in uitvoering van artikel 5 van het Koninklijk Besluit een enquête bij de gouverneurs. Zij dienden de staat van de archieven in hun provincie na te gaan, eventueel maatregelen te nemen om die staat te verbeteren en voor inventarisatie te zorgen. Vanaf de zomer van 1827 liepen de antwoorden binnen, samen met de inventarissen. De hele operatie legde als het ware een net over het Rijk: de archivalia werden niet alleen zicht-, maar ook bruikbaar gemaakt.

Daarmee kreeg het Koninklijk Besluit van 23 december 1826 grote invloed op de organisatie van het archiefwezen. In augustus 1829 reglementeerde een beschikking van de minister van Binnenlandse Zaken de toegankelijkheid van de archieven. Ook al schiep zij zeker geen onbepaalde openheid, van de dubbelzinnigheid die de tussenkomsten van De Jonge en Gachard bij de wording van het Koninklijk Besluit had gekenmerkt, was niet langer sprake. Korte tijd later – na ‘1830’ – kwamen beide archivariissen aan het hoofd van ‘hun’ Rijksarchief te staan: De Jonge volgde in 1832 Van Wijn in Nederland op, Gachard was al in 1831 tot *secrétaire-archiviste du Royaume* in België benoemd.

Epiloog

Hoe was intussen de wedstrijd afgelopen? De jury, onder voorzitterschap van minister Van Maanen en bestaande uit vijf leden uit het Noorden en vijf leden uit het Zuiden, had beraadslaagd. In oktober 1828 zond zij haar rapport aan de koning. Het was een rommelig werkstuk. Maar het maakte duidelijk dat ook de jury zich niet achter het plan van een historiografische integratie van Noord en Zuid kon scharen. Onder meer Royaards’ argument dat een algemeen-Nederlandse geschiedenis een onderschatting van de be-

tekenis van de Republiek zou inhouden, werd daarbij herhaald. Maar de afwijzing was algemener: wie een verhaal van eenheid tussen de beide rijkdelen wilde vertellen, zo klonk het, gaf de geschiedkundige waarheid ‘eene gedwongen plooi’. De jury adviseerde daarom geen ‘lands-geschiedschrijver’ te benoemen. Wél stelde zij voor vijf kandidaten – Scheltema, Beyerman, Royaards, Groen en De Jonge, allen uit het Noorden – een eervolle vermelding toe te kennen, met een gouden medaille en het recht hun werk bij de Algemeene Landsdrukkerij uit te geven.

In september 1829, bijna een jaar later, volgde de reactie van de koning. Willem I toonde zich teleurgesteld: er kwam geen geschiedschrijver des Rijks en de zo door hem gewenste ‘Algemeene Nederlandsche Geschiedenis’ leek op de lange baan geschoven. Hij sprak de hoop uit dat er desondanks op een gecoördineerde manier aan de voorbereiding van een dergelijke geschiedenis zou worden gewerkt, onder meer bij de verzameling van het bronnenmateriaal. Het voorstel van Van Ewijck drie kandidaten uit te nodigen om op basis van het bekende materiaal een geschiedenis te schrijven, wees hij resoluut van de hand: die geschiedenissen zouden onvoldoende op ‘echte bewyzen’ steunen, daardoor autoriteit missen en uiteindelijk ‘de twistlust gaande maken’. Om het hiervoor gebruikte beeld te hernemen: zij zouden de lont in het kruitvat werpen. De koning was er bang voor. Hij wilde de prijsvraag nu afsluiten met een voorzichtige communicatie van de uitslag. Dat gebeurde in de *Nederlandsche Staats-Courant* van 8 en 12 maart 1830.

Zo was ook in de geschiedschrijving de schone slaapster van het Verenigd Koninkrijk niet wakker geworden. Geen van de 44 inzendingen had de juryleden kunnen overtuigen om hun gehechtheid aan de eigen Republiek of aan de eigen zuidelijke provincies op te geven voor een algemeen-Nederlands experiment. De diversiteit van pleidooien was nochtans groot geweest. Opnieuw komt Jacob van Lennep's *Academische idyllen* voor de geest. In ‘Het reisplan’ voert de dichter zijn vrienden ten tonele. Elk van hen blijkt een andere voorkeur te hebben aangaande het doel van de reis die zij samen willen ondernemen. De dichter blijft opnieuw vertwijfeld achter:

Gij allen spraakt met vuur, doch bijster stout: en waarlijk,
Eene uitspraak valt mij thands, veel meer dan ooit, bezwaarlijk.
Ik stel dus voor, dewijl de keuze moeilijk is,
Dat hier, in mijne plaats, het lot de vraag besliss’.

De jury van het historisch *concours* had haar besluit niet aan het lot willen overlaten.

Bibliografie

Dit opstel is in sterke mate gebaseerd op het bewaarde archiefmateriaal met betrekking tot '1826': Nationaal Archief Den Haag, Archief Ministerie van Binnenlandse Zaken, 5^e afdeling: Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen [2.04.01], nr. 4488, 'Verbalen 3 oktober – 13 oktober 1829' (administratieve stukken) en nr. 4489A, 'Bijlagen 3 oktober 1829' (de inzendingen uit het Noorden, maar ook enkele uit het Zuiden); Algemeen Rijksarchief Brussel, Aanwinsten Departement III [F1205], nr. 25, 'Régime hollandais. Ministère de l'Intérieur. Réponses envoyées au gouvernement en exécution d'un arrêté royal du 23 décembre 1826, relatif à la découverte et au classement des matériaux d'une histoire nationale. 1827' (onvolledig dossier inzendingen uit het Zuiden) en Algemeen Rijksarchief Brussel, Hoger onderwijs [T015], nr. 304, 'Copies réclamées de la Hollande, des archives communes entre la Belgique et la Hollande 1843, 23 jllt – 1846, 9 oct.' (administratieve stukken uit 1844-1845 betreffende de restitutie van de 'Belgische' inzendingen). Belangwekkend is ook de correspondentie met Stuart in het Nationaal Archief Den Haag, Archief Ministerie van Binnenlandse Zaken, 5e afdeling: Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen [2.04.01], nr. 4034, 'Werken en geschriften 's-Rijksgeschiedschrijver etc.' en verspreide stukken in Algemeen Rijkarchief Brussel, Archief Louis-Prosper Gachard [I230], onder meer nr. 528, 'Rapport de Gachard au ministre de l'Intérieur Van Gobbelschroy sur sa mission à Paris en 1827'. De inzendingen van Scheltema, Beyerman, Royaards en Groen zijn afzonderlijk uitgegeven (1829-1830).

De eerste die over de prijsvraag van 1826 schreef, in het kader van de organisatie van het archiefwezen en met een focus op Thorbecke, was P.F. Hubrecht, *De onderwijswetten in Nederland en hare uitvoering. Administratieve verzameling van alles wat daarop betrekking heeft uitgegeven met magtiging van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, E, Vijfde afdeeling: Wetenschap en Kunst* II (Den Haag 1882) 28-81. Omstreeks 1900 volgden P. Fredericq, *Thorbecke vóór 1830* (Den Haag 1906) 84-95 en H.Th. Colenbrander, 'De jeugd van Thorbecke', in: Idem, *Historie en leven* II (Amsterdam s.d.) 148-166. Drie decennia later werd een bronneditie gepubliceerd waarin ook '1826' aan bod kwam (met een uitgave van de tekst van het Koninklijk Besluit en van de inzending van Gachard): J. Cuvelier, 'Nouveaux documents concernant les origines de la Commission royale d'Histoire', *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis* 100 (1936) 93-132, aan te vullen met H. Pirenne, 'Un précurseur de la Commission royale d'Histoire en 1827', *Bulletin de la Commission royale d'Histoire* 98 (1934) 127-134. Omtrent 1980 verscheen een aantal goed gedocumenteerde artikelen. Een gedetailleerde analyse van de totstandkoming van het Koninklijk Besluit biedt P.A.M. Geurts, 'Nederlandse overheid en geschiedbeoefening 1825-1830', *Theoretische Geschiedenis* 9 (1982) 304-328, aan te vullen met J. van Zijlen, 'De betrokkenheid van J.C. de Jonge bij de "prijsvraag van 1826"', *Kleio. Tijdschrift van de Vereniging van Leraren Geschiedenis en staatsinrichting in Nederland* 20/3-4 (1979) 133-141 en P.A.M. Geurts, 'De dood van Martinus Stuart en de geschiedenis-prijsvraag van december 1826', *De Negentiende Eeuw* 6 (1982) 21-23. De inzendingen uit het Zuiden waren eerder kort voorgesteld in F.

Vercauteren, 'Le Concours historique de 1826 organisé dans le royaume des Pays-Bas', *Académie royale de Belgique. Bulletin de la Classe des Lettres et des Sciences morales et politiques*, reeks 5, 62 (1976) 303-319. Een internationaal perspectief geeft – meer recent – M. Baár, 'Wishful thinking. Academic competitions in national history', in: I. Porciani en J. Tollebeek (red.), *Setting the standards. Institutions, networks and communities of national historiography* (Basingstoke 2012) 165-182.

Over de rol van de geschiedenis (het geschiedenisonderwijs) in de eenwordingspolitiek van Willem I verschenen R. Reinsma, 'Aardrijkskunde en geschiedenis als unificatiemiddelen tijdens de vereniging van België en Nederland', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 80 (1967) 158-176 en M. Meirlaen, T. Verschaffel en K. Wils, 'Geschiedenis als bindmiddel? Het geschiedenisonderwijs aan de colleges en athenea in de Zuidelijke Nederlanden onder het bewind van Willem I', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 124 (2011) 174-189 (vgl. M. Meirlaen, *Revoluties in de klas. Secundair geschiedenisonderwijs in de Zuidelijke Nederlanden, 1750-1850* (Leuven 2014) hfdst. 9). Voor de ontwikkeling van de geschiedschrijving in deze periode werd onder meer gebruik gemaakt van A.Th. van Deursen, 'Wijsgerige geschiedschrijving in Nederland', in: J.A.L. Lancée (red.), *Mythe en werkelijkheid. Drie eeuwen vaderlandse geschiedbeoefening (1600-1900)* (Utrecht 1979) 103-120; J. Stengers, 'Le mythe des dominations étrangères dans l'historiographie belge', *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis* 59 (1981) 382-401; L. Coosemans, *De Académie royale des Sciences et Belles-Lettres de Bruxelles en haar bijdrage tot de geschiedschrijving (1816-1830)*. Onuitg. licentiaatsverhandeling (Leuven 1987); L.H.M. Wessels, *Bron, waarheid en de verandering der tijden. Jan Wagenaar (1709-1773), een historiografische studie*. Hollandse Historische Reeks 27 (Den Haag [1996]); T. Verschaffel, *De hoed en de hond. Geschiedschrijving in de Zuidelijke Nederlanden 1715-1794* (Hilversum 1998); J. Tollebeek, 'Het Archief. De poanoptische utopie van de historicus', in: Th. Thomassen, B. Loopier en J. Kloosterman (red.), *Toegang. Ontwikkelingen in de ontsluiting van archieven. Jaarboek Stichting Archiefpublicaties* (2001) 76-91; P. Huistra, *Bouwmeesters, zedenmeesters. Geschiedbeoefening in Nederland tussen 1830 en 1870*. Onuitg. dissertatie (Leuven 2013) en M. Mathijssen, *Historiezucht. De obsessie met het verleden in de negentiende eeuw* (Nijmegen 2013).

Voor de (politieke) context werden onder meer geraadpleegd: C.A. Tamse en E. Witte (red.), *Staats- en natievorming in Willem I's koninkrijk (1815-1830)* (Brussel 1992); J. Weijermars, *Stiefbroeders. Zuid-Nederlandse letteren en natievorming onder Willem I, 1814-1834* (Hilversum 2012); J. Koch, *Koning Willem I 1772-1843* (Amsterdam 2013) en E. Witte, *Het verloren koninkrijk. Het harde verzet van de Belgische orangisten tegen de Revolutie 1828-1850* (Antwerpen 2014). De uitdrukking 'de schone slaapster die niet wakker wilde worden' is ontleend aan N.C.F. van Sas, *De metamorfose van Nederland. Van oude orde naar moderniteit, 1750-1900* (Amsterdam 2004) 401-411.